

Yeni Binyılda Liberalizm*

Mario Vargas Llosa**

Kısa bir süre önce, İspanya'nın Malága vilayetine bağlı küçük bir ilçe olan El Borge'un şehir konseyi, şehir halkından bin kişi üzerinde bir halkoylaması yaptı. Vatandaşlardan iki alternatif arasında karar vermeleri istendi: hümanite ve neoliberalizm. Oylamanın sonucunda, hümanite için 515, neoliberalizm için ise 4 oy çıktı. O zamandan bu yana, kendi kafamda bu dört oyun çözümlemesini yapamadım. Böyle bir dramatik ikilem karşısında, bu dört eski tüfek, neoliberalizmin ölümü hatırlatan korkuluğu adına, hümaniteye karşı hücumda tereddüt etmemiştir. Bu dördü soytarı mıydı bilge miydi? Bu bir "Borge tipi" şaka mıydı, oylamanın tamamen gülünç olmasının bir işareti miydi?

Çok fazla zaman geçmeden, Chiapas'da Komutan Marcos tarafından neoliberalizme karşı bir Uluslararası Kongre düzenlendi. Marcos, Batının gülünç, medya-güdümlü siyasetinin son kahramanıdır. Katılımcılar arasında birçok Hollywood ünlüsü, geç kalmış bir Galyacı (arkadaşım Regis Debray), toplantıya sosyalist kutsamasını katan Başkan François Mitterand'ın dul eşi Danielle Mitterand vardı.

** Roman ve deneme yazarı.

Bunlar tuhaf olaylar; fakat bunları, beşerî ahmaklığın önemsiz gelgitleri olarak kaydetmek ciddi bir yanlış olacaktır. Gerçekten, bunlar, geniş politik ve ideolojik hareketin gergin, aşırı uçları olup köklerini solun, merkezin ve sağın çeşitli kesimlerinde güçlü şekilde bulurlar ve insanlığın sorunlarının çözümünde bir araç olarak özgürlük konusunda ciddi bir güvensizlikte birleşirler. Bunlar korkularını yeni bir hayaletle kurguluyor ve adına da "neoliberalizm" diyorlar. Sosyologların ve siyaset bilimcilerin karmaşık betimlemesiyle bu, aynı zamanda, hem bugünkü hem de dünya tarihindeki geçmiş felaketlerin günah keçisi gibi "tek düşünce" olarak da kabul edilir.

Paris, Harvard ve Meksika üniversitelerinin akıllı profesörleri, serbest piyasaların zengini daha zengin, yoksulu daha yoksul yapmaktan başka işe yaramadığını göstermek için saçlarını yolarlar. Bunlar, bize uluslararasılaşmanın ve küreselleşmenin sadece çok uluslu şirketlere fayda sağladığını; bu şirketlere, gelişmekte olan ülkeleri nefessiz bırakarak boğmalarına fırsat verdiğini ve gezegenin ekolojisini tümüyle harap ettiğini söylerler. Bu yüzden El Borge veya Chiapas'daki bilgisiz vatandaşların, neoliberalizm olarak da bilinen şeyi insanlığın gerçek düşmanı –yani

milyonlarca insana karşı beş kıtada işlenen insan hakları ihlalleri, bütün kötülüklerin kaynağı, suistimaller, ayrımcılık, sömürü, yoksulluk, eziyet, her türlü kötülüğün kaynağı- olarak görmeleri bizi şaşırtmamalıdır. Tarihte, tutarlılık kazanan ve yaşamda bu tür büyük kesintileri tahrik eden Karl Marx'ın "fetiş" olarak adlandırdığı durum ilk kez gerçekleşmiyor. Tıpkı Aladdin'in sihirli lambasını ovması ile birdenbire ortaya çıkan cin gibi. Bu fetiş, sunî bir yapıdır, ancak çok somut çıkarılara hizmet etmektedir.

Liberal olduğumu düşünüyorum. Liberal olan ve olmayan birçok insan tanıyorum. Fakat bir tek neoliberal tanımıyorum. Bir neoliberal neyi savunur? Bir neoliberal neye karşıdır? Marksizmin veya faşizmin çeşitli türlerinin tersine, gerçek liberalizm bir dogma, kapalı ve kendi kendine yeten; bütün toplumsal sorunlara önceden üretilmiş cevapları olan bir ideoloji ortaya koymaz. Oysa liberalizm, politik ve ekonomik özgürlüğün (demokrasi ve serbest piyasa) savunması etrafında şekillenmiş temel ilkelerin görece basit ve açık bileşiminin ötesinde, geniş bir yelpaze-deki eğilimleri ve renkleri hoş karşılayan bir doktrindir. Liberalizmin şimdiye kadar kapsamadığı ve gelecekte de kapsamayacağı şey, düşmanlarının neoliberal takma adıyla çizdikleri karikatürüdür.

"Neo" bazen bir şey rolü yapandır; bazen de bir şeyin hem içinde hem dışında olandır; tarifi zor bir melezdir; belirli bir değer, fikir, rejim veya doktrinle dahi tanımlanamayan kukla bir adamdır. "Neoliberal" demek "yarı liberal" veya "sahte liberal" demekle aynı şeydir. Bu tamamen anlamsızdır. Bunlardan birisi özgürlüğe karşı veya taraftar olabilir; fakat bir kişi özgürlüğün yarı taraftarı veya sahte taraftarı olamaz, tıpkı birinin "yarı hamile", "yarı canlı" veya "yarı ölü" olamayacağı gibi. Bu terim, bir kavramsal gerçekliği ifade etmek için icat edilmemiştir; bunun ye-

rine, liberalizm öğretisinin değerini anlamsal olarak düşürmek için dizayn edilmiş aşındırıcı istihza silâhıdır. Ve, yeni bin yıla girdiğimizde, diğer herhangi bir doktrinden ziyade, liberalizmin, beşerî uygarlığın uzun tarihinde olağandışı ilerlemeler yaptığını görmekteyiz.

Liberalizmin başarılarını sükunet ve neşeyle kutlamalıyız; ancak zafer kasılmasıyla değil. Liberalizmin başarıları dikkate değer olmasına rağmen, geriye kalmış yapılacak işlerin daha önemli olduğunu net bir biçimde anlamalıyız. Ayrıca, insanlık tarihinde hiçbir şey kader veya sürekli olmadığı için, özgürlük kültürüyle son on yıllarda elde edilen gelişmeler tersine çevrilemez niteliğe sahip değildir. Bunu nasıl savunacağımızı bilmez isek, özgürlük kültürü durağanlaşabilecek ve özgür dünya, üstüne oturduğu zemini otoriteryen kolektivizm ve kabileci güçlere kaptırabilecektir. Milliyetçilik ve dinî fanatizm gibi yeni maskeleri giyerek bu güçler, demokrasinin en şiddetli düşmanları olarak komünizmin yerini almışlardır.

Bir liberal için, bu yüzyılda meydana gelen en önemli şey, özgürlük kültürüne karşı büyük totaliteryen saldırıların bozguna uğramasıdır. Faşizm ve komünizm, her biri kendi ağırlığında, demokrasinin hayatta kalmasını tehdit etmiştir. Şimdi, bunlar geçmişe, insan hakları ve rasyonaliteye karşı tecavüzlerin ve konuşulamayacak suçların karanlık tarihine aittir; yakın gelecekte bunların küllerinden tekrar canlanacakları yönünde herhangi bir ipucu da yoktur. Kuşkusuz, dünyada faşizmin kalıntıları mevcuttur. Bazen aşırı-milliyetçi ve yabancı düşmanı partiler, çok yüksek bir oy gücünü toplayabilirler; tıpkı Fransa'da Jean Marie Le Pen'in Millî Cephe'si veya Avusturya'da Jörg Haider'in Liberal Parti'si gibi. Yine, bugün Küba ve Kuzey Kore gibi yorgun hayaletlerle temsil edilen büyük Marksist takımadalarının anakronist izleri de vardır. Ancak, bu faşist ve komünist sapma-

lar, halen dikkate alınacak küçük bir tehdit olmasına rağmen, demokratik tercihe karşı ciddi bir alternatif oluşturmamaktadır.

Diktatörlükler halen bol miktarda mevcut, yeterince meşru, ancak büyük totaliteryen imparatorlukların aksine, mesihi bir ruh ve tüm kiliselerin kabul ettiği tezlere sahip değildir; bunların çoğu, örneğin Çin gibi, şimdi artık tek partili devletin tek tip siyaseti ile serbest piyasa ekonomisi ve özel teşebbüsü birleştirmeye çalışmaktadır. Asya ve Afrika'nın geniş bölgelerinde, özellikle bütün İslâm ülkelerinde ortaya çıkan köktenci diktatörlükler, bu ülkeleri kadın, eğitim, enformasyon, temel yurttaşlık ve ahlâkî haklarla ilgili konularda barbarlık ilkeliliğine döndürmüşlerdir. Halen, Libya, Afganistan, Sudan veya İran gibi ülkelerin temsil ettiği dehşet her ne olursa olsun; bunlar, özgürlük kültürünün ciddiye alması gereken meydan okumalar değildir: Bunların savunduğu ideolojinin geri kalmışlığı, bu rejimleri modernlik yarışında çok arkada kalmaları nedeniyle suçlamaktadır -bu yarış, özgür ülkelerin kararlı bir şekilde başı çektiği zekice bir yarışır. Daimî diktatörlüklerin kasvetli coğrafyasına rağmen, liberaller son on yıllarda kutlanacak çok şeye sahipler. Özgürlük kültürü, Merkezî ve Doğu Avrupa, Güneydoğu Asya ve Lâtin Amerika'nın geniş kesimlerinde büyük ilerlemeler kaydetmiştir. Lâtin Amerika'da, tarihinde ilk kez, az çok serbest seçimlerle gelmiş sivil hükümetler hemen her ülkede iş başındadır (istisnalar, açık bir diktatörlük olan Küba ile kısmî bir diktatörlük olan Peru'dur). Hatta daha da dikkat çeken, sözkonusu demokrasiler şimdi piyasa politikalarını uyguluyor; en azından, geleneksel olarak kıta hükümetlerinin müdahaleci ve ulusalcı popülizm olarak nitelendirilen ekonomilerinden ziyade, serbest piyasa ekonomisine yakınlar.

Muhtemelen, Lâtin Amerika'daki değişimde en önemli olan şey nicelik değil, nite-

liktir. Gerçi halen, kolektivist ideolojinin çöküşü ile işlerini kaybeden entellektüellerin liberalizme karşı söylenmelerini duymak yaygın olmasına rağmen; bunlar, kurtların dolunaya karşı ulumalarına benziyor. En azından şimdi, bir ucundan diğerine Lâtin Amerika'da demokratik sistem lehine ve dikta rejimleri ve kolektivist ütopyalar aleyhine güçlü bir mutabakat mevcuttur. Bu mutabakat daha çok ekonomi politikası ile sınırlı olmasına rağmen, Lâtin Amerikan hükümetleri de liberal ekonomik doktrini referans olarak kabul etmektedirler. Bazı hükümetler itiraf etmekten mahcubiyet duyarken, diğerleri – bazı gerçek dindarlar dahil- neoliberalizme karşı yaygın ateşi retoriği ile zeminlerini korumaktadır. Bununla birlikte, bu hükümetlerin işletmeleri özelleştirme, fiyatları liberalize etme, piyasaları açma, enflasyonu kontrol altına almaya teşebbüs etme ve ekonomilerini uluslararası piyasalara entegre etmeye girişmekten başka çareleri yoktur. Bugünün ekonomik ortamında, bu rehber politikaları izlemeyen bir ülkenin, intihar ettiğini anlamaya -zor olan yol- başlamışlardır. Veya daha az dehşete düşürücü terimlerle ifade etmek gerekirse, bu politikaları izlemeyen ülke kendisini yoksulluğa, çürümeye, hatta parçalanmaya mahkûm eder. Lâtin Amerikan solunun birçok kesimi, ekonomik özgürlüğün şiddetli düşmanlığından, Václav Havel'in bilge itirafını kabule doğru evrilmiştir. "Kalbim merkezin solunda olmasına rağmen, işleyecek tek ekonomik sistemin piyasa ekonomisi olduğunu her zaman biliyordum... Bu doğal olan tek ekonomidir; anlamı olan tek türdür, refaha götürecektir yegâne ekonomidir; çünkü yaşamın doğasını yansıtan yegane sistemdir."¹

Gelişmenin bu işaretleri önemlidir ve liberal tezlere tarihî geçerlilik kazandırmakta-

¹ Václav Havel, *Summer Meditations* (Toronto: Vintage Books, 1992), s. 62.

dır. Liberalizmin çok ince (ve ender) keskinliklerinden birisi, tarihsel determinizmin mevcut olmadığıdır; bu nedenle bu işaretler kendini meşrulaştırmayı asla haklı kılmaz. Tarih, daha çekici yeni bir düşünceyi reddetmek için yazılmamaktadır. Tarih insanın ürünüdür; ve insan ölçülere uygun biçimde eylemde bulunarak tarihî ilerleme ve uygarlık yönüne itebilir. İnsan hata da yapabilir; kanaatkârlık, ilgisizlik veya korkaklık, tarihin anarşi, yoksulluk, cehalet ve barbarlığa kaymasına neden olabilir. Demokrasi kültürü, yeni zemin kazanabilir ve başardığı gelişmeleri sağlamlaştırabilir. Veya, egemenliği altındakilerin hiçliğe doğru gittiğini seyredebilir, Balzac'ın *peau de chagrin*'i gibi. Gelecek fikirlerimize, oylarımıza ve iktidara getirdiklerimizin kararlarıyla, bize bağlıdır.

Liberaller için, tarihte özgürlüğün gelişmesi için verilen savaş, her şeyin üstünde olup, entelektüel bir mücadele ve fikir kavgasıdır. Müttefikler Axis'e karşı savaşı kazandılar; fakat askerî zafer, bir kişinin ve toplumun geniş, yatay, çoğulcu, hoşgörülü ve demokratik vizyonunun, dar görüşlü, kesik, ırkçı, ayırımçı ve dikey bir vizyondan daha üstün olduğunu tasdik etmekten çok fazla bir şey yapamaz. Demokratik Batının Adam Smith'in argümanlarını onaylamasından önce Sovyet imparatorluğunun çözülmesi, Alexis de Tocqueville, Karl Popper ve Isaiah Berlin açık toplum ve serbest ekonomi konularıyla ilgilenmiş ve Karl Marx, V. I. Lenin ve Mao Zedong gibi ideologların vahim cür'etkârlıklarının geçersizliğini göstermişlerdir. Marx, Lenin ve Zedong tarihin değişmez kanunlarını çözdüklerine ve proleteryan diktatörlükler ve ekonomik merkezîyetçilik ile bu kanunları doğru yorumladıklarına inanmışlardır. Batının, komünizme karşı zaferini, bu toplumların aşağılık kompleksi ile çalkalandığı bir zamanda kazandığını hatırlamalıyız: Sıradan demokrasi yetersiz "cinsel cazibi"

be"sini komünist dünyanın sözümona sınıfsız toplumlarının havaî fişeklerinin yanında sunmuştur.

Bugünkü kavga, ilk üstatlarımızın verdikleri mücadeleden muhtemelen daha az çetindir. O günkü mücadelede, merkezî plâncılar, polis devletleri, tek parti rejimleri ve devlet kontrollü ekonomiler kendi yanlarında bir imparatorluğa, hem de baştan tırnağa kadar silâhlı bir imparatorluğa sahipti. Aşılması güç halkla ilişkiler kampanyası, sosyalist düşüncelerin baştan çıkardığı entellektüellerin beşinci kolunu tarafından demokrasinin kalbinde yürütülüyordu. Bugün, bizim katılmamız gereken kavga, Marx gibi büyük totaliter düşünürlere veya Keynes gibi entelektüel sosyal demokratlara karşı değil, demokratik kampa kuşku ve kargaşa sokmaya çalışan şabloncu ve karikatürlere karşıdır. Bugün çeşitli siperlerden neoliberalizm lâkaplı canavara karşı çok yönlü saldırılar başlamıştır. Bu kavga aynı zamanda kâhinlere karşıdır; bunlar, yeni bir kuşkucu düşünür çeşididir. Demokrasi kültürüne karşı çıkmak yerine, Georg Lukacs, Antonio Gramsci veya Jean-Paul Sartre'in yaptığı gibi, kâhinler bunu reddetmekten memnun oluyorlar. Bunu da, demokrasinin gerçekte mevcut olmadığına ve bizim bir hayalle uğraştığımızı, bunun arkasında da despotizmin uğursuz gölgesinin gizlendiğine bizi ikna ederek yapıyorlar.

Bu türdekilerden sadece birini simgesel olarak seçmek istiyorum: Robert D. Kaplan. Kışkırtıcı bir denemesinde,² Marksizmin Doğu Avrupa'da ölmesinin ilânından sonra, demokrasinin geleceği konusundaki iyimser beklentilerin aksine, insanlığın otoriteryenizmin egemen olduğu bir dünyaya doğru yöneldiğini ileri sürmektedir. Bazı durumlarda, bu otoriteryenizm gizlenmemiştir; diğer du-

² Robert D. Kaplan, "Was Democracy Just a Moment?" *Atlantic Monthly*, Aralık 1997, s. 55-80.

rumlarda ise sivil ve liberal kurum görünümüyle maskelenmiştir. Kaplan'a göre, bu tür kurumlar sadece dekorasyondan ibarettir. Gerçek güç hâlihazırda devasa uluslararası şirketlerin elindedir -ya da çok yakın bir gelecekte bu güçlerin ellerine geçecektir. Bu şirketler teknoloji ve sermayeye sahip olup, aynı zamanda her yerde mevcut olmaları ve buldukları ülkenin kanunlarının dışında oldukları için faaliyetlerinden dolayı her türlü cezadan muaftırlar.

“Dünyanın birçok yoksul bölgesinde teşvik ettiğimiz demokrasinin otoriteryenizmin yeni formlarına doğru dönüşümün tamamlayıcı bir parçası olduğunu düşünüyorum. ABD'deki demokrasi, daha öncelerden daha büyük bir risk içindedir ve bu riskin bir nedeni de karanlık-çapraşık kaynaklardan beslenmesidir. Geleceğin birçok rejimi, özellikle bizimki, Washington'daki bugünkü hükümetten ziyade, antik Atina ve Yunanistan'ın oligarşilerine benzeyecektir.”³

Kaplan'ın çözümlemesi, özellikle demokrasinin gelişmekte olan dünyada kökleşebilme olasılığına gelince negatiftir.

Kaplan'a göre, demokratik bir geleneği olmayan ülkelere demokrasiyi empoze etmeye yönelik Batılı çabaların tümü çok kötü fiyaskolarla sonuçlanmaktadır. Bu başarısızlıkların bir kısmı Kamboçya'da olduğu gibi yüksek maliyetli olmaktadır: Burada, uluslararası camianın yatırdığı 2 milyar dolar, antik Angkor krallığında legaliteyi ve özgürlüğü bir milimetre dahi geliştirmemiştir. Bu çabaların Sudan, Cezayir, Afganistan, Bosna, Sierra Leone, Kongo, Mali, Rusya, Arnavutluk veya Haiti gibi yerlerdeki sonuçları, kaoslar, iç savaşlar, terörizm ve etnik temizlik veya dinî azınlıklara karşı jenosit uygulaması yapan vahşî zulümlerin yeniden dirilmesine yol açmıştır.

³ *A.g.e.*, s. 55-56.

Kaplan, Lâtin Amerikan demokratikleşmesine de benzer bir küçümseyici bakışla bakmaktadır. İstisnalar Şili ve Peru'dur. Şili Augusto Pinochet'nin açık diktatörlüğünü ve Peru, Alberto Fujimori'nin diktatörlüğe meyilli yönetimini yaşamıştır. Bu diktatörlükler ve silâhlı güçler, Kaplan'ın görüşüne göre, bu ülkelerde istikrarın garantisi olmuştur. Karşılaştırma yapılırsa, sözde hukukun üstünlüğü, Kolombiya, Venezuela, Arjantin veya Brezilya'da istikrarı sağlayamamıştır. Kaplan'ın yargısına göre, sivil kurumların zayıflığı, aşırı yozlaşma ve astronomik eşitsizlikler, “Batılı parlamenter sistemlerin çok az yarar sağladığını gören milyonlarca kötü eğitilmiş ve varoşlarla dolu yeni kentli sakinlerin büyük tepkisi”ne yol açmaktadır.⁴

Kaplan, dolambaçlı sözlerle vakit kaybetmemektedir. Her ne düşünüyorsa açıklıkla söylemektedir. Düşündüğü de, demokrasi ile gelişmekte olan dünyanın birbiriyle bağdaşmadığıdır: “Toplumsal istikrar orta sınıfın tesisi sonucu elde edilir. Orta sınıfı da demokrasiler değil, monarşiler dahil otoriteryen sistemler meydana getirir.”⁵ Kaplan, Asya Pasifik Havuzu (başlıca taraftarı Lee Kuan Yew'in Singapur'udur) ve Pinochet'nin Şili'sini delil olarak zikretmektedir. Sözü etmesi de Francisco Franco'nun İspanya'sından da bahsedebilirdi. Kaplan, orta sınıfları meydana getiren ve demokrasiyi mümkün kılan bugünkü otoriteryen rejimler olarak “piyasa sosyalizmi” uygulayan Çin ve Fujimori'nin Peru'sunu (sözde sivil kukla hükümetinin olduğu askerî bir diktatörlük) görmektedir. Bunlar, Kaplan'ın “umutsuz yoksulluktan refahın” oluşturulması olarak gördüğü kalkınma modelleridir.⁶ Kaplan'a göre, gelişmekte olan dünyadaki tercih “diktatör-

⁴ *A.g.e.*, s. 58.

⁵ *A.g.e.*, s. 61.

⁶ *A.g.e.*, s. 68.

lerle demokratlar arasında” değil, “kötü diktatörlerle, biraz iyi diktatörler arasındadır”.⁷ Kaplan'ın görüşüne göre, “Rusya kısmen başarısız olabilir; çünkü Rusya bir demokrasidir; ve Çin kısmen başarılı olabilir; çünkü demokrasi değildir.”⁸

Bu argümanları gözden geçirmek için burada epey yer ayırdık; çünkü diğerlerinin çoğunun düşüncelerini söylemeye cesaret edemediği veya sadece fısıldadığı şeyleri Kaplan, sesli olarak söyleme erdemine sahiptir. Kaplan'ın gelişmekte olan dünyaya ilişkin kötümserliği büyüktür; fakat gelişmiş dünyanın ona verdiği ilhamdan daha az değil. Etkin diktatörlükler yoksul ülkeleri bir kere kalkındırdığında ve yeni orta sınıflar Batı-tipi demokrasiye erişmeye çabaladığında, bunlar sadece bir serabı kovalayacaklardır. Batı demokrasilerinin yerini, Atina ve Sparta'dakilere benzer şekilde, toplum ve birey konusunda önemli kararlar almak için iktidarı hükümetlerden alacak oligarşilerin, olduğu bir sistem olacaktır. Oligarşiler bu iktidarı sorumluluk hissederek kullanmayacaklardır; çünkü devasa şirketlerin iktidarı seçim yoluyla değil de, bu şirketlerin teknolojik ve ekonomik güçleriyle elde edilmektedir. Okuyucunun istatistiklerin farkında olmaması ihtimaline karşı, Kaplan bize dünyadaki en büyük 100 ekonomiyi hatırlatıyor. Bunların 51'i ülke değil şirkettir ve en güçlü 500 şirket dünya ticaretinin yüzde 70'ini temsil etmektedir.

Bu argümanlar, yeni bin yılın başında dünyadaki olup-bitenlerde devletin liberal vizyonu ile karşılaştırma yapmak için, iyi bir çıkış noktasıdır. Liberal vizyonda, birçok düzensizliğe neden olsa da, insanlığın yarattığı özgürlük, bilim, insan hakları, teknolojik gelişme alanlarında pek çok olağandışı gelişmenin ve despotizm ve sömürüye karşı mücadelenin kaynağıdır.

⁷ *A.g.e.*, s. 58.

⁸ *A.g.e.*, s. 61.

Kaplan'ın argümanlarından en tuhaf olanı, sadece diktatörlüklerin orta sınıfı oluşturabileceği ve ülkelere istikrarı getirebileceğidir. Eğer böyle olsa, ABD, Batı Avrupa, Kanada, Avustralya ve Yeni Zelanda yerine, Meksika, Bolivya veya Paraguay orta sınıfların cenneti olacaktı. Lâtin Amerika tarihî, küçük tiranların, diktatörlerin ve maksimum liderlerin olduğu gerçek bir laboratuardır. Sadece bir örnek vermek gerekirse, Juan Domingo Perón iktidara gelmeden önce Arjantin'de oldukça geniş, refah düzeyi yüksek olan ve Avrupa ülkelerinin çoğundan daha yüksek hızda ekonomik büyüme sağlayan orta sınıf, daha sonra neredeyse ortadan kalkmıştır. Kırk yıllık diktatörlük Küba'ya en ufak bir refah getirmemiş, sadece uluslararası bir dilenci statüsüne indirmiştir. Açlıktan korunmak için Küba'lılar çimen ve çiçek yemeye mahkûm edilirken, Kübalı kadınlar da kapitalist turistlere fahişelik yapmaktadır.

Elbette, Kaplan bütün diktatörlüklerden söz etmediğini Pasifik Asya'daki ve Pinochet ve Fujimori'ninki gibi sadece en etkin olanları dikkate aldığını söylüyor. Ben, makalesini, tamamen tesadüf eseri, etkin otarşi kabul edilen Endonezya harap olduğunda okudum. General Suharto makamını baskı altında terk etti ve Endonezya ekonomisi çöktü. Bu olaydan kısa bir süre önce, Kore ve Tayland gibi eski diktatörlükler çökmüş ve Asya Kaplanları dumanda kaybolmaya başlamışlardı; tıpkı Hollywood'un süper filmlerindeki gibi. Görünüşe bakılırsa, bu piyasa diktatörlükleri Kaplan'ın düşündüğü kadar başarılı değildir. Bu ülkeler şimdi dizlerini IMF, Dünya Bankası, ABD, Japonya ve Batı Avrupa'nın önünde koymuş ve toptan iflastan korunma talebinde bulunmaktadır.

İktisadî açısından, General Pinochet'nin diktatörlüğü ve belirli bir noktaya kadar da Fujimori'nin diktatörlüğü başarılıydı; tabii ki, eğer etkinlik sadece enflasyon oranı, ka-

mu mali açığı, resmî rezervler ve GSYİH büyüme oranı cinsinden ölçülüyorsa. Bu durumda bile, oldukça görece bir etkinlikten söz edilebilir. Eğer açık toplumun (Kaplan'ın örneğinde ABD) konforlu güvenliğinden vazgeçecek olur ve diktatörlüğün kötü muameleleri ve tecavüzlerinden mustarip rejimleri uygularsak bu görece etkinlik ortadan kalkar. Kaplan'ın aksine, biz liberaller ekonomik popülizmin sona ermesinin -veya enflasyonun belini kırmanın- eğer aynı zamanda fiyatlar serbest bırakılmış, kamu harcamaları azaltılmış ve kamu sektörü özelleştirilmişse, bir toplum için minimum bir gelişmeyi tesis etmeyeceğine inanırız. Böyle bir hükümet vatandaşlarının onursuz bir korku içinde yaşamalarına neden olur. İlerleme, vatandaşların haklarını hiçe saymaz. İlerleme, vatandaşları özgür basından mahrum bırakamaz; işkenceye maruz kaldıklarında veya dolandırıldıklarında bağımsız yargıya müracaatlarını imkânsız kılamaz. İlerleme, ülkedeki yönetim çetesinin arzularına göre, vatandaşların işkence görmesine, ortadan kaybolmasına veya öldürülmesine müslâhede etmez. Liberal doktrinde ilerleme eş zamanlı olarak ekonomik, politik ve kültürel. Veya daha basit olarak ilerleme, ilerleme değildir. Bu hem pratik hem de ahlakî nedenler dolayısıyla. Enformasyonun herhangi bir engelle karşılaşmadan dolaştığı ve hukukun hâkimiyetinin olduğu açık toplumlar, krizlere karşı kendilerini ufak prensliklerden daha iyi savunurlar. Bu Meksika PRI (Kurumsal Devrimci Parti) rejimince yıllar önce ve daha yakın zamanlarda Endonezya'da General Suharto tarafından kanıtlanmıştır. Pasifik Havzasındaki otoriteren ülkelerdeki gerçekten hukukun hâkimiyetinin sahici olmayışının bugünkü krizde oynadığı rolün altı yeterince çizilmemiştir.

Kaç tane etkin diktatörlük vardır? Ve kaç tanesi etkin değildir? Kaç diktatörlük ülkesi-

ni, bugün Cezayir ve Afganistan'da olduğu gibi, akıl çağı öncesi vahşetin pençesine düşürmüştür? Diktatörlüklerin çoğunluğu geniş bir etkisiz yelpaze oluşturmaktadır; etkin olanlar ise istisna durumundadır. Kalkınmayı sağlamak için diktatörlük yöntemine – böyle bir rejimin etkin, ılımlı ve geçici olması ümidiyle- başvurmak gözü karalık değil midir? Ekonomik gelişme için daha az riskli ve acımasız yollar yok mudur? Gerçekte, vardır; ancak Kaplan ve onun gibiler, bunu görmek istememektedir.

Demokrasinin geliştiği ülkelerde, özgürlük kültürünün uzun dönemli bir geleneğinin olması gerekmez. Özgürlük kültürü bugünkü demokrasilerin hiçbirinde, birçok akama ve deneme olmadan, gelenek olmamıştır. Bugünkü demokrat toplumlar, özgürlük kültürünü tercih etmiş ve ileriye taşımış, yol boyunca da geliştirmişlerdir; tâ ki, bunu kendi kültürleri yapıncaya kadar. Almanya ve Japonya örneklerinin gösterdiği gibi bir toplumun demokratik kültürü benimsemesinde, uluslararası baskı ve yardım, ilk düzenin oluşumunda etkili faktörler arasında yer alabilir. Bu iki ülke, Lâtin Amerika'daki herhangi bir ülkede olduğu gibi, demokratik geleneği olmayan ülkelerdir. İkinci Dünya Savaşından itibaren kısa bir süre içinde, bu iki ülke de dünyanın gelişmiş demokrasilerine katılmışlardır. O zaman, niçin, gelişmekte olan ülkeler (Rusya gibi) kendilerini otoriteren gelenekten kurtaramıyorlar? Niçin bu ülkeler, Japonların ve Almanların yaptığını yapamıyor ve özgürlük kültürünü kendilerine mal edemiyorlar?

Kaplan'ın ulaştığı kötümser sonuçların tersine, küreselleşme, dünyadaki demokratik ülkelere, özellikle Amerika ve Avrupa'nın gelişmiş demokrasilerine hoşgörüyü, çoğulculuğu, hukukun hâkimiyetini ve özgürlüğü genişletmeye katkı için birinci sınıf bir fırsat sunmaktadır. Birçok ülke halen otoriteren geleneğin kölesi durumundadır; ancak, oto-

riteryenizmin bir zamanlar bütün insanlığı egemenliği altına aldığı hatırlamalıyız. Özgürlük kültürünün genişlemesi, aşağıda sıralananlar sağlandıkça mümkündür:

(a) Bu kültürün, fanatizmi, hoşgörüsüzlüğü ve ırkçılığı meşrulaştıran kültürlerle ve dinî, etnik, politik ve cinsiyet ayrımcılığını meşrulaştıran kültürlerle üstünlüğü konusunda açık bir inanca sahip olmalıyız.

(b) Ekonomi ve dış siyasette tutarlı politikalar izleyerek, bunları öyle yönlendirmeliyiz ki, bu politikalar eş zamanlı olarak gelişmekte olan ülkelerde demokratik eğilimleri teşvik ederken, ekonomik alanda liberal politikaları teşvik eden ancak siyasetinde diktatör olan Çin veya Peru'nun ahbap-çavuş devleti gibi rejimleri cezalandırmalı ve bu rejimlere karşı otomatik olarak ayrımcı olmalıdır.

Ne yazık ki, Kaplan'ın görüşünün tersine, Almanya, İtalya ve Japonya gibi ülkelere birçok yarar sağlayan demokrasi lehine yapılan ayrımcılık çeşidi, yarım yüzyıl önce bugünün demokratik ülkeleri tarafından dünyanın geri kalanına uygulanmıyordu. Bu politika uygulandığında da, Küba örneğinde olduğu gibi, kısmî ve ikiyüzlü bir tarzda uygulanmıştır.

Ancak, yeni bin yıla girişle birlikte, dünyanın gelişmiş demokrasileri, demokrasi lehine sıkı ve ilkeli inançla hareket etmede daha güçlü bir özendiriciye sahiptir. Bu özendirici, Kaplan'ın makalesinde değindiği yeni bir tehlikenin varlığından gelmektedir. Kaplan, kehanette bulunarak, dünyanın her köşesinde hiçbir sınır tanımayan güçlü çok uluslu şirketlerden oluşan ve demokratik olmayan gelecekteki bir dünya hükümetinin varlığını öngörmektedir. Bu felâket öngörüsü, bizim de farkında olduğumuz gerçek bir tehlikeye işaret etmektedir. Ekonomik sınırların ortadan kalkması ve dünya piyasalarının çoğalması, firmaların üretimin bütün alanlarında daha etkin rekabet etmeye teşebbüs etmeleri

halinde, firmalar arasında bölünme ve birleşmeleri teşvik eder.

Demokrasi uygulaması mevcutken, yani âdil kanunlar ve güçlü hükümetler oldukça, devasa şirketlerin oluşması, kendi başına demokrasi için bir tehlike değildir (Bir liberal için "güçlü" demek "küçük ve etkili" demektir, "büyük" demek değil). Bir piyasa ekonomisinde, yani rekabete açık bir ekonomide, büyük bir şirket, ölçüğünden dolayı fiyatları düşürerek ve çoklu hizmetleriyle tüketiciyi yararlandırır. Tehlike firmanın büyüklüğünde değil, tehlike tekel olmasındadır; tekel, her zaman etkinsizlik ve yozlaşmanın kaynağı olmuştur. Hukuka saygılı hükümetler var oldukça - Bill Gates kanunu ihlal ettiğinde aleyhine dava açabilen hükümetler- tehlike yoktur. Demokratik hükümetler piyasaları koruduğu ve bu piyasalar da rekabete açık olup tekellerden uzak olduğu sürece, devasa şirketlerden korkmak için bir neden yoktur. Bu şirketler, sıklıkla bilimsel ve teknolojik gelişmeye öncülük ederek topluma hizmet ederler.

Kapitalist firma bir bukalemunun tabiatına sahiptir. Demokratik bir ülkede, bu firma kalkınma ve gelişmenin yararlı bir kurumudur. Bununla birlikte, hukukun hâkimiyetinin, serbest piyasaların olmadığı ve her şeyin liderin veya yönetimdeki kliğin mutlak iradesi ile çözümlendiği ülkelerde, kapitalist firma da bir felâket kaynağı olabilir. Ahlâkîlik, şirketlerin bir özelliği değildir; şirketler, faaliyette buldukları ortamda oyunun kurallarını kolaylıkla uygularlar. Eğer birçok gelişmekte olan ülkede çok uluslu şirketlerin davranış tarzı ayıplanıyorsa; nihai sorumluluk, ekonomik, toplumsal ve politik yaşamda oyunun kurallarını belirleyenlerindir. Firmaları kârları peşinde koştukları için suçlayamayız.

Kaplan, gerçek yaşamdan bu kötümser sonucu çıkarmaktadır: Demokrasinin geleceği karanlıktır, çünkü önümüzdeki bin yılda

devasa şirketler, ABD ve Batı Avrupa'da, bugün eski Albay Abacha'nın Nijerya'sında çalıştıkları gibi, aynı muafiyetlerle faaliyette bulunacaklardır.

Gerçekten, geleceğe yönelik böyle bir çıkarımda bulunmak için, tarihî ve fikrî herhangi bir neden yoktur. Bunun yerine, şu sonuca ulaşmalıyız: Bugün diktatörlük altındaki bütün ülkelerin hızla demokrasiye doğru evrilmeleri ve serbest yasal düzeni geliştirmeleri zorunludur. Bu yasal düzen, firmalardan, gelişmiş demokrasilerde istendiği gibi, dizginlenmiş ve adaletli olarak faaliyet göstermelerini isteyebilecektir. Meşruiyetin ve özgürlüğün küreselleşmesi olmaksızın, ekonomik küreselleşme uygarlığın geleceği, özellikle de gezegen ekolojisi için ciddi bir tehlike arz eder. Büyük güçlerin, gelişmekte olan dünyada demokratik süreçleri desteklemek için ahlâkî yükümlülükleri vardır. Bu güçler için aynı zamanda pratik bir yükümlülük de sözkonusudur. Sınırların ortadan kalkmasıyla, ekonomik güçlerin bütün insanların yararına sunulmasının en büyük garantisi, bütün dünyada ekonomik yaşamın özgürlük ve rekabet sınırları içinde cereyan etmesinin ve müşevvikler, haklar ve demokratik toplumun

yüklediği sınırlamalar tarafından yönlendirilmesinin temin edilmesidir.

Bunların hiçbirisi kolay olmayacaktır ve kısa bir sürede gerçekleştirilemeyecektir. Bununla birlikte, liberaller için, ulaşılabilir bir amaca yönelik olarak çalıştığımızı bilmek, büyük bir teşvik olacaktır. Özgürlük kültürü etrafında birleşmiş bir dünya düşüncesi, bir ütopya değil, güzel ve ulaşılabilir bir realitedir; bu da çabalarımızı haklı çıkarmaktadır. Büyük üstatlardan Karl Popper'in dediği gibi:

"İyimserlik bir görevdir. Gelecek açıktır. Gelecek önceden belirlenmemiştir. Hiç kimse şans eseri olmaksızın geleceği öngöremez. Hepimiz, yaptıklarımızla geleceği belirleriz. Hepimiz geleceğin başarısı için aynı düzeyde sorumluyuz."

* "Liberalism in the New Millennium", *Global Fortune*, (Ed.) Ian Vasquez, Cato Institute 2000, s. 15-29.

Çeviren: Metin Toprak

Küresel Servet

Editör

Ian Vasques

LIBERTE

Kitaplığınızda Özgürlüğe Yer Açın...

Yakında...